

Róziiewicz, Jerzy

XVI Międzynarodowy Kongres Historii Nauki. Bukareszt 26 sierpnia - 3 września 1981 r.

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 27/1, 213-221

1982

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z ZAGRANICY

XVI MIĘDZYKONKRESOWY KONGRES HISTORII NAUKI
BUKARESZT 26 SIERPNI — 3 WRZEŚNIA 1981 R.

Po kongresach historyków nauki w Warszawie (1965 r.), Paryżu (1968 r.), Moskwie (1971 r.), Tokio (1974 r.) i Edynburgu (1977 r.) kolejny XVI Międzynarodowy Kongres Historii Nauki odbył się w stolicy Rumunii, Bukareszcie. Zgromadziło się około 1000 uczestników z 48 państw i był obok kongresu moskiewskiego najliczniejszym z dotychczasowych¹. Największe delegacje przybyły z ZSRR (ponad 70 osób) oraz ze Stanów Zjednoczonych, Francji, RFN, Wielkiej Brytanii i NRD (każda z nich liczyła ponad 20 osób). Mniej więcej równe liczbowo były grupy historyków nauki z Bułgarii, Czechosłowacji, Węgier i Polski. Dość liczna również grupa przybyła z Japonii i po raz pierwszy uczestnicząca w obradach kongresowych delegacja Chińskiej Republiki Ludowej. Kontynent azjatycki reprezentowali ponadto przedstawiciele Indii, Iraku, Pakistanu, Kuwejt, Arabii Saudyjskiej, Izraela, Libanu, Syrii oraz obu Korei; afrykański zaś — małe liczebnie delegacje Egiptu, Maroka, Tunezji, Wybrzeża Kości Słoniowej, Kongo, Nigerii, Sudanu, Zairu. Kilka z wymienionych państw azjatyckich i afrykańskich — poprzez przysłanie swych przedstawicieli do Bukaresztu — zadebiutowało w obradach międzynarodowych kongresów historii nauki.

¹ Por. sprawozdania z poprzednich kongresów, zamieszczone w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki”: 1966 s. 157—169; 1968 s. 851—852; 1969 s. 173—191; 1971 s. 729—732; 1972 s. 403—442; 1975 s. 169—185; 1978 s. 544—546.

Niewiele osób przybyło z państw Ameryki Łacińskiej (Argentyny, Kolumbii, Kuby, Meksyku) i — co może dziwić — ze Skandynawii; Finlandia np. reprezentowana była przez jednego przedstawiciela, a Norwegia w ogóle nie wzięła udziału w tym Kongresie.

Grupa polska składała się z 18 osób, reprezentujących oprócz Warszawy także Kraków i Wrocław. W skład jej weszli: Józef Babicz, Jerzy Burchardt, Stanisław Czarniecki, Paweł Czartoryski, Jerzy Dobrzycki, Małgorzata Golińska-Gierych, Bohdan Jaczewski, Zbigniew Kwaśny, Ignacy Malecki, Mieczysław Markowski, Józef Miąso, Eugeniusz Olszewski, Bolesław Orłowski, Waldemar Rolbiecki, Grażyna Rosińska, Jerzy Rózewicz, Ryszard Sroczyński, Lech Zacher. Od 1971 r. (kongresu w Moskwie) była to najliczniejsza grupa z Polski, jaka uczestniczyła w międzynarodowych kongresach historii nauki².

Kongres odbywał się pod egidą Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki oraz Akademii Nauk Rumuńskiej Republiki Socjalistycznej. Patronat nad nim sprawowała żona prezydenta Republiki, pierwszy wicepremier rządu, przewodnicząca Narodowej Rady Nauki i Techniki, starszy akademik, Elena Ceaușescu. Właśnie ją poproszono o wygłoszenie referatu na rozpoczynającej obrady uroczystej sesji plenarnej, jaka odbyła się w Wielkiej Sali Pałacu Rumuńskiej Republiki Socjalistycznej. Krótkie okolicznościowe przemówienia wygłosili również prezes Rumuńskiej Akademii Nauk oraz dotychczasowy przewodniczący Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki. Sesję tę uświetniła specjalnie i starannie przygotowana część artystyczna, w której szczególnie podobały się widzowi występy zespołów folklorystycznych.

W tym samym dniu, 27 sierpnia po południu, rozpoczęły się obrady w niektórych sekcjach oraz na sympozjach. Niemal wszystkie posiedzenia sekcyjne, sympozjalne oraz posiedzenia tematyczne i poświęcone jubileuszowym rocznicom odbywały się w gmachu Uniwersytetu Bukareszteńskiego, gdzie również znajdowało się Biuro Sekretariatu Kongresu. Skupienie obrad kongresowych i służb informacyjnych niemal w jednym miejscu było bardzo wygodne dla uczestników i pozwalało w dużym stopniu na wysłuchanie przez poszczególne osoby interesujących referatów, wygłaszanych nieraz w krótkich odstępach czasu na różnych sympozjach i w różnych sekcjach.

Obrady sekcyjne, obejmujące referaty i dyskusje, prowadzone były w czternastu następujących sekcjach: I. Nauka i technika w starożytności; II. Nauka i technika od starożytności do 1600 roku; III. Matematyka i mechanika; IV. Fizyka i astronomia; V. Chemia; VI. Nauki biologiczne; VII. Nauki medyczne i farmaceutyczne; VIII. Nauki rolnicze; IX. Nauki o Ziemi; X. Technika i inżynieria; XI. Historia nauk o człowieku; XII. Nauka i społeczeństwo; XIII. Problemy metodologiczne w historii i filozofii nauki; XIV. Transport i telekomunikacja w XIX i XX w. Sekcje III—XI zajmowały się dziejami nauk od 1600 r.

Na obrady sekcyjne zgłoszono ponad 600 komunikatów, z czego wygłoszono około 500. Tematyka ich była bardzo różnorodna. Tę różnorodność podkreślał jeszcze wyraźniej fakt przyjęcia przez organizatorów porządku występowania referentów w kolejności alfabetycznej nazwisk, co powodowało najczęściej powstawanie trudnej do słuchania „sieczi” tematycznej. Niewiele też — jak się wydaje — było komunikatów wybiegających ponad przeciętność. Przeważnie relacjonowano w nich już dawniejsze ustalenia, niejednokrotnie publikowane. Mało też było dyskusji postulatywnych, głosów, które ujmowałyby głębiej zagadnienia i które formowałyby jakieś wnioski, choćby w sensie organizacyjnym. Dyskusja, jeśli w ogóle była, zamykała się zwykle w kilku pytaniach, mających charakter marginalny, skierowanych pod adresem referenta lub uzupełniała pewnymi szczegółami jego wystąpienie.

W Sekcji I dominowały komunikaty Rumunów, które głównie dotyczyły rzymskich wpływów kulturalnych na terytorium Dacji, stanowiącej znaczną część dzisiejszej Rumunii, a w starożytności będącej prowincją rzymską. Po kilka referatów poświęcono pewnym zagadnieniom z zakresu nauki i kultury materialnej starożytnych Chin i Indii. W Sekcji

² W kongresie moskiewskim wzięło udział około 2000 osób z 41 krajów. Grupa polska liczyła 42 osoby.

tej Polacy nie uczestniczyli, zgłoszony bowiem referat Jerzego Piaskowskiego nie został wygłoszony z powodu nieprzybycia na Kongres referenta.

W Sekcji II przeważały referaty z zakresu matematyki i astronomii okresu XI—XV wieku. Kilka dotyczyło techniki średniowiecznej. Z dość żywym zainteresowaniem wysłuchano referatu Shia Seiki z Japonii, który zakwestionował istnienie współczesnej rewolucji naukowo-technicznej, wyróżniając w dziejach ludzkości dwie wielkie rewolucje naukowe, mianowicie przejście od życia koczowniczego do osiadłego oraz tzw. rewolucję grecką, to jest powstanie nauki. Referent przypuszczał, że trzecia wielka rewolucja nastąpi dopiero w okresie między 2400—2700 rokiem i będzie poprzedzona kilkuset lat trwającą rewolucją technologiczną, podobnie jak nimi poprzedzone były dwie wcześniejsze rewolucje naukowe. W Sekcji tej dwa referaty zostały wygłoszone przez członków delegacji polskiej. Grażyna Rosińska mówiła na temat tablic astronomicznych w Krakowie w XV w., ukazując astronomię polską tego okresu na tle europejskim i podkreślając wartości rękopiśmiennych zbiorów w Krakowie dla poznania rozwoju astronomii przedkopernikańskiej. Ryszard Sroczyński zaś omówił polskie osiągnięcia w zakresie badań nad magnetyzmem w wiekach XVI i XVII, akcentując, iż nauka polska powinna mieć priorytet w odkryciu zmian dziennych i stuletnich deklinacji magnetycznych. Tezę tą wysunął referent na podstawie przebadanych, nie opublikowanych prac Heweliusza.

W Sekcjach III, IV i V, poświęconych dziejom nauk matematyczno-fizyczno-chemicznych, przedstawiono prawie 150 komunikatów. Z obrad wynikałoby, iż nastąpił wyraźny wzrost zainteresowania historią najnowszych dyscyplin, szczególnie fizyki i chemii. Polacy nie wystąpili tutaj z żadnym referatem. Polskie akcenty znaleźć można było natomiast w komunikatach Swietłany Pietrowej z ZSRR (*Les series fonctionnelles et la serie universelle de Wronsky*) oraz Gábora Palló z Węgier (*Marie Curie's Influence on the Chemistry in Hungary at the Beginning of the Century*).

Polacy nie wygłosili również referatów w Sekcjach VI (nauki biologiczne), XI (historia nauk o człowieku), bardzo obszernej XIII (problemy metodologiczne historii i filozofii nauki) oraz — wyjątkowo skromnie się przedstawiającej — VIII (nauki rolnicze), w ramach której odbyło się jedno tylko posiedzenie z kilkoma referatami — głównie gospodarzy³.

Na Sekcję VII (nauki medyczne i farmaceutyczne) zgłoszono aż 60 komunikatów w tym 31 z Rumunii. Znaczna część ich nie była wygłoszona, głównie z powodu nieprzybycia na obrady referentów. Jak choćby znany profesor gerontologii — Any Aslan z Rumunii. W Sekcji tej wiele komunikatów dotyczyło okresów sprzed 1600 r., formalnie więc powinny się one znaleźć na sekcjach I i II. Do takich należało wystąpienie m.in. Ben Yahia Boubakera z Tunezji, który miał przedstawić medycynę społeczną w swym kraju w X stuleciu, a właściwie mówił o rękopisach Ibn al — Dżazzara i o przekładach jego dzieł przez Konstantyna Afrykanina (XI w.). W Sekcji tej Jerzy Burchardt z Polski przedstawił referat, który dotyczył teorii psychopatologicznej i klasyfikacji złudzeń, jaka została wyłożona w liście Witelona do Ludwika we Lwówku Śląskim (1267 lub 1268 r.). Dalsze rozpracowanie tej teorii, a szczególnie klasyfikacja złudzeń, nastąpiła dopiero w XVIII w.

W Sekcji Nauk o Ziemi przedstawiciele delegacji polskiej wygłosili dwa komunikaty. Józef Babicz rozpatrywał na podstawie analizy materiałów z międzynarodowych kongresów geograficznych i geologicznych narastającą od początków naszego stulecia specjalizację i idącą za tym dezintegrację w naukach o Ziemi. Analogiczny proces dostrzegł on również w uprawianiu badań historycznych nad tymi naukami. Referent wyprowadzał stąd wnioski idące w kierunku ustalania priorytetowych tematów w zakresie historii nauk o Ziemi. Stanisław Czarniecki z kolei przedstawił prace geologiczne Wawrzyńca Teisseyre na terenie Rumunii, prowadzone przez geologa w latach 1896—1910. Teisseyre interesował się problematyką geologiczną Rumunii i później, po powrocie do Polski. Utrzymywał on oraz jego

³ Zgłoszony referat Stanisława Brzozowskiego, *Anteil Polen an der Entwicklung der Pflanzenzucht bis 1918*, nie został wygłoszony,

uczniowie i współpracownicy owocne kontakty z geologami rumuńskimi (szczególnie z Ludowicem Mrazecem, głównie w zakresie problemów ropy naftowej i gazu naturalnego). Obydwa wystąpienia polskie spotkały się ze znacznym zainteresowaniem: Babicza — głównie ze strony historyków nauk o Ziemi z Niemiec. Czarnieckiego zaś ze strony gospodarzy.

W Sekcji Nauk o Ziemi należy również odnotować kilka innych komunikatów; interesujące wydawały się m.in. wypowiedzi Martina Guntau'a z NRD o wpływach idei ewolucji na rozwój wiedzy geologicznej w XIX w.; Josefa Haubelta z Czechosłowacji o miejscu Ignacego Borna w rozwoju nauk geologicznych; Heriberta Nobisa z RFN o Albercie Magnusie i jego oddziaływaniu sięgającym aż po XIX w.; Dawida Oldroyda z Australii — o kantowskiej teorii Ziemi; wreszcie nieco bulwersujący komunikat Roya S. Portera z Wielkiej Brytanii o życiu prywatnym i publicznym wielkiego reformatora nowoczesnej geologii — Charlesa Lyella.

Bardzo zróżnicowane tematycznie były komunikaty w obszernej Sekcji X — poświęconej dziejom nauk technicznych i technice (problemy metodologiczne; dzieje poszczególnych nauk i zagadnień technicznych, głównie w aspekcie regionalnym; problemy rozwoju przemysłu; działalność uczonych i konstruktorów). Zdecydowanie przeważała problematyka XIX i XX wieków, choć i w tej Sekcji niektóre wystąpienia dotyczyły starożytności. Spośród Polaków wygłosili komunikaty: Bolesław Orłowski i Lech Zacher. Pierwszy z nich ukazał udział Polaków w rozprzestrzenianiu cywilizacji technicznych na całym świecie w okresie Wielkiej Emigracji, drugi natomiast przedstawił w ujęciu historycznym kryteria postępu technicznego w kontekście prawdziwości rozwojowych nauki i techniki.

Nie było natomiast akcentów polskich w Sekcji historii nauk o człowieku (XI-tej), w której głównie zajmowano się sprawami wchodzącymi w zakres dziejów psychologii, szeroko pojętej antropologii, ekonomii. Inne nauki społeczne reprezentowane tam były sporadycznie.

Z Sekcją XI korespondowała w jakimś stopniu tematycznie Sekcja XII — Nauka i społeczeństwo, w której przedstawiono kilka referatów z zakresu socjologii, ekonomii, filozofii nauki. W Sekcji tej jednak przeważały komunikaty dotyczące organizacji nauki i polityki naukowej, opracowane przede wszystkim w ujęciu historycznym i operujące przykładami z poszczególnych państw. Dość dużo o stowarzyszeniach naukowych i zachodzących w nich przemianach w sposobie uprawiania nauki i jej profesjonalizacji. Dwa komunikaty, obydwaj z NRD (C. Grau oraz D. Biesold i J. Richter), poświęcono istniejącej w latach 1899—1914 Międzynarodowej Asocjacji Akademii. Problemy międzynarodowej współpracy naukowej występowały także — oczywiście marginalnie — w innych referatach.

W Sekcji XII z zainteresowaniem wysłuchano dwóch komunikatów polskich. Bohdan Jacewski porównywał warunki rozwoju nauki w państwach Europy środkowej i wschodniej w latach 1918—1939, a Waldemar Rolbiecki — precyzując ogólne pojęcie społecznego ruchu naukowego — odpowiadał na postawione przez siebie pytanie: czy także w krajach socjalistycznych społeczny ruch naukowy może pozostawać w opozycji do polityki naukowej państwa. W dyskusji nad komunikatem Jacewskiego podniesiono postulat prowadzenia wspólnych badań porównawczych nad rozpatrywanym terytorium (głosy z NRD i Rumunii).

Równoległe z obradami — prowadzonymi w sekcjach — odbywały się sympozja, które miały bardziej specjalistyczny charakter i które miały grupować referaty zbliżone tematycznie, czego w praktyce, niestety, nie udało się zrealizować. Na sympozja zgłoszono ponad 200 referatów i komunikatów. Sympozjum było łącznie dwanaście: I. *Rola jednostek standaryzacyjnych w historii nauki i techniki*; II. *Technika, humanizm i pokój*; III. *Nauka, technika i problemy rozwoju społecznego — porównanie i perspektywy historyczne*; IV. *Nauka i uniwersytet w okresie Odrodzenia*; V. *Twórczość naukowa i problemy postępu*; VI. *Rola kobiet w rozwoju nauki i techniki*; VII. *Rola instrumentów naukowych w rozwoju nauki*; VIII. *Rewolucja w biologii XX w.*; IX. *Popieranie badań naukowych i wykształcenia w zakresie historii nauki i techniki*; X. *Ochrona i opanowanie dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego*; XI. *Publikacje z zakresu historii nauki i techniki*; XII. *Historia akustyki muzycznej*.

Nie sposób omówić szerzej bogatej i różnorodnej tematyki obrad sympozjalnych. Poświęćmy więc w niniejszym sprawozdaniu nieco więcej uwagi tym sympozjum, w których udział członków delegacji polskiej był bardziej znaczący.

Na Sympozjum II wystąpił z referatem Eugeniusz Olszewski, który podnosił sprawy „pełnej automatyzacji jako środka pełnej humanizacji”. W związku z tym omawiał też zmiany pozycji robotnika w procesie technicznym. Zgłoszony na to Sympozjum komunikat Alfreda Wiślickiego (*Zmiana roli człowieka w systemie człowiek-maszyna*) nie był wygłoszony. Natomiast wzmiankowany już E. Olszewski uczestniczył w dyskusjach nad — mającym dużą wartość informacyjną — referatem Roberta A. Buchanana (Wielka Brytania) o rozwoju stowarzyszeń inżynierskich w różnych krajach oraz nad — może zbyt ogólnym — referatem *Technika i sztuka* Malvina Kranzberga ze Stanów Zjednoczonych. Interesującym też był referat Mihał Drăgănescu z Rumunii pt. *Technika, humanizm i cywilizacja*.

Na Sympozjum III Ignacy Malecki wygłosił referat, w którym analizował relacje między polityką naukową a rozwojem społecznym w przeszłym trzydziestolecu. Referent wiele uwagi poświęcił tym relacjom, zachodzącym w Polsce w ostatnich kilku latach (co nie było zaznaczone w wydrukowanym dość obszernym streszczeniu), i co — jak można było sądzić — wywołało znaczne zainteresowanie. Niestety, nie doszło po tym referacie do spodziewanej dyskusji, gdyż niezwłocznie po wystąpieniu Maleckiego przerwano obrady, umożliwiając tym samym uczestnikom Sympozjum wysłuchanie wygłaszanego w tym czasie na tzw. Konferencji Głównej referatu Ernsta Brody z Austrii pt. *The Interaction of Boltzmann with Mach, Ostwald and Planck, and His Influence on Nernst and Einstein*.

Kolejne Sympozjum IV, którego przewodniczącym i organizatorem był Jerzy Dobrzycki, poświęcono w zasadzie uniwersytetom w epoce Odrodzenia. Piszemy — w zasadzie, gdyż dwa referaty z przedstawionych jedenastu nie mieściły się tematycznie w tym zakresie. Bardzo duże zainteresowanie wywołał referat *Career Paterns of Astronomers in Early Modern Universities*, mający charakter sprawozdania ze stanu badań, przedstawiony przez Roberta S. Westmana ze Stanów Zjednoczonych. Dobrze też przyjęte zostały m.in. referaty Marie Boas Hall z Wielkiej Brytanii o roli uniwersytetów — głównie w zakresie nauk ścisłych i medycznych oraz Stefana Bârsănescu z Rumunii o próbach organizacji szkół wyższych na terytorium dzisiejszej Rumunii. W referacie Bârsănescu znalazło się wiele akcentów polskich, m.in. we fragmencie dotyczącym ufundowanego przez króla polskiego — Ștefana Batorego — w 1581 r. uniwersytetu katolickiego w Cluj. Na Sympozjum tym referat wygłosił także Mieczysław Markowski z Polski. Dokonał w nim porównania wykładanych przedmiotów matematyczno-przyrodniczych na piętnastowiecznych uniwersytetach środkowoeuropejskich (Praga, Kraków, Wiedeń, Erfurt, Heidelberg, Lipsk).

Sympozjum IX, zorganizowane przez Komisję Nauczania Historii Nauki, cieszyło się dość dużym zainteresowaniem i gromadziło wielu słuchaczy. Znaczna jednak liczba referatów, szczególnie gospodarzy, nie mieściła się w wyznaczonym tytułem zakresie, nieraz nawet rażąco od tematu odbiegała. Z ciekawszych wystąpień należałoby chyba wymienić oparte na własnych doświadczeniach dydaktycznych rozważania Roy M. MacLeoda z Wielkiej Brytanii o sposobie wykładania historii nauki. Referent — nawiązując do prac sprzed pół wieku G. Sartona i późniejszych historyków i teoretyków nauki — sugerował, iż wykłady z historii nauki powinny być przekazywane studentom w szerszym kontekście dziejów kultury. Dodajmy, iż podobnie zagadnienie to ujmowali liczni wykładowcy poszczególnych dyscyplin naukowych w Polsce już w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Na Sympozjum IX referat z Polski pt. *Historia nauki i historia oświaty* wygłosił Józef Miąso. Zwrócił on uwagę na możliwości wykorzystania historii oświaty dla kształcenia zarówno historyków nauki, jak i wykładowców tego przedmiotu. Wysznuł też trzy następujące tezy: 1) kraj, nie mający dobrych publikacji z zakresu historii nauki, nie będzie miał dobrych wykładowców tego przedmiotu; 2) odrębne wykłady z historii nauki nie mogą być wprowadzone do szkół średnich; 3) wykładowca historii nauki powinien zarazem prowadzić badania naukowe w zakresie wykładanej dyscypliny.

Na Sympozjum IX zaprezentowano również świeżo wydaną książkę, poświęconą dziejom nauczania historii nauki w Polsce i Czechosłowacji oraz ogólnym problemom metodologicznym historii nauki i techniki jako przedmiotu wykładanego w wyższych uczelniach różnego typu. Publikacja ta, nosząca tytuł *Problems of Teaching the History of Science*, licząca ponad 550 stron i stanowiąca tom 11 wydawnictwa praskiego „Acta Rerum Naturalium nec non Technicarum”, przygotowana została specjalnie na Kongres przez zespół autorów z Czechosłowacji i Polski. Redaktorami tego wydawnictwa — i zarazem współautorami — są Luboř Nový i Irena Stasiewicz-Jasiukowa.

Na Sympozjum X komunikat o wpływie przemysłu na środowisko przyrodnicze Śląska w pierwszej połowie XIX w. wygłosił Zbigniew Kwaśny, zgłoszony natomiast komunikat Andrzeja Biernackiego z zakresu stosunków kulturalnych rumuńsko-polskich, poświęcony przede wszystkim pracom Tadeusza Zielińskiego o wygnaniu Owidiusza, nie został wygłoszony.

Na pozostałych sympozjach Polacy nie przedstawili referatów. Wprawdzie na Sympozjum V, które dotyczyło głównie psychologii twórczości naukowej, był przewidziany referat Bogdana Suchodolskiego *Planification et création*, ale nie przybył on na Kongres i referat spadł z porządku obrad. Wielka szkoda, że nie został przygotowany żaden referat z Polski na Sympozjum VI, jedno z obszerniejszych (zgłoszono na nie 26 referatów i komunikatów), poświęcone roli kobiet w rozwoju nauki i techniki. Myślę, że osiągnięcia Polek w nauce, zdobywanie przez nie — w porównaniu z przedstawicielkami innych narodów — już dość wcześniej stopni i ważnych stanowisk naukowych zasługiwałyby ze wszech miar na prezentację i przypomnienie.

Co najmniej kilka interesujących referatów wygłoszono na Sympozjum VII, które zajmowało się rolą instrumentów naukowych w rozwoju nauki (m.in. astronomii, chemii, geofizyki, fizyki jądrowej, geodezji).

Podobnie też, jak na poprzednich kongresach, i na tym kongresie poświęcono wiele uwagi wydawnictwom z zakresu historii nauki i techniki, przy czym w Bukareszcie zorganizowano na ten temat specjalne Sympozjum XI. Prezentowano na nim poszczególne wydawnictwa periodyczne (m.in. „Ambix”, „Historia Mathematica”, „Berichte zur Wissenschaftsgeschichte”, „History of Science”) oraz zajmowano się sprawami dokumentacji i bibliografii w zakresie historii nauki. Domagano się — nie po raz zresztą pierwszy — obowiązkowego wprowadzenia we wszystkich ważniejszych czasopismach streszczeń obcojęzycznych; unowocześnienia metod ich redagowania; ujednoczenia i zmodernizowania istniejących norm opisów bibliograficznych itp.

Kończąc omawianie problematyki obrad sympozjalnych należy przypomnieć, iż wiele sympozjów kongresowych zorganizowały poszczególne komisje i komitety, działające przy Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki. Tak więc Komitet Międzynarodowej Współpracy w Zakresie Historii Techniki (ICOHTEC) zorganizował Sympozjum II; Komisja Nauki Odrodzenia — Sympozjum IV; Komisja Instrumentów Naukowych — VII; Komisja Nauczania Historii Nauki — IX; Komisja Wydawnictw — XI. Sympozjum III zaś zorganizowała Międzynarodowa Rada Badań Studiów nad Polityką Naukową.

Uzupełnieniem obrad w sekcjach i na sympozjach było siedem tzw. zebrań na tematy specjalne. Oto one: I. *Problemy współdziałania nauk przyrodniczych, technicznych i społecznych*; II. *Konieczność i przypadek w odkryciu naukowym*; III. *Wzajemne stosunki między matematyką i fizyką od XVIII w.*; IV. *Rozwój nauki i techniki na Dalekim Wschodzie*; V. *Nauki matematyczne i fizyczne w krajach arabskich w średniowieczu*; VI. *Podstawowe źródła dla historii nauki i techniki*; VII. *Historia nauki i techniki w Afryce*.

Na posiedzenia tematyczne zgłoszono niemal 100 referatów i komunikatów. Polacy wystąpili z dwoma referatami. Na zebraniu I Ignacy Malecki zastanawiał się nad więzami metodologicznymi, łączącymi różne grupy dyscyplin naukowych. Poruszana w referacie problematyka, jak i zajęte przez referenta stanowisko wobec wzmocnienia integracji nauk społecznych z przyrodniczymi i technicznymi, była pokrewna z treścią referatu trzech autorów radzieckich (B. M. Kiedrowa, P. W. Smirnowa, B. G. Judina).

Drugi referat z Polski wygłoszony został na zebraniu VI, zorganizowanym przez Komisję Bibliograficzną Unii, a poświęconym głównie źródłom rękopiśmiennym. Paweł Czartoryski przedstawił tu mianowicie pracę filologiczną nad rękopisami tekstów monetarnych Kopernika, a Małgorzata Golińska-Gierych — wyniki swych badań nad receptami lekarskimi Kopernika. Obrady te, kierowane przez wielce zasłużoną Therèse D'Alverny, przyniosły ponadto kilka ważnych referatów, jak choćby Valentina Bossa z Kanady o Isaacu Newtonie w świetle nowych materiałów, czy też Guy Beaujouana z Francji na temat typologii źródeł (referat nie uwzględniony w drukowanym programie):

Podczas Kongresu odbyły się również specjalne kolokwia, poświęcone przypadającym jubileuszowym rocznicom urodzin: 1000-leciu Awicenny; 200-leciu Siméona Denisa Poissona; 100-leciu Georga Constantinescu i 200-leciu Georga Stephensona. Polacy nie przedstawili na tych kolokwiah żadnego referatu.

Natomiast wygłosili aż trzy referaty na posiedzeniu tzw. Okrągłego Stołu, imprezie zorganizowanej z okazji Kongresu głównie przez bukareszteńską Akademię Nauk Społeczno-Politycznych (organizatorami były w sumie cztery instytucje) i poświęconej przyszłościowym tendencjom w nauce i technice, zmierzającym do rozwoju społecznego i humanistycznego. Podczas obrad Okrągłego Stołu Ignacy Malecki mówił o rozwoju badań naukowych z punktu widzenia zaspokojenia potrzeb ludzkich, jak również o roli w tym zakresie różnych unii i innych międzynarodowych stowarzyszeń naukowych. Eugeniusz Olszewski rozpatrywał natomiast rolę czynników społecznych i środowiskowych w prognozowaniu techniki w krajach socjalistycznych na przykładach prac Komitetu „Polska — 2000”, Lech Zacher zaś w referacie *Ludzkość a postęp techniczny* dał próbę oceny deformacji postępu technicznego wobec społecznych i kulturowych potrzeb człowieka na przestrzeni dziejów. Przedstawił też koncepcję tzw. rozwoju alternatywnego.

Z okazji Kongresu zorganizowano również kilka wystaw. W głównym gmachu uniwersyteckim czynne były dwie: jedna — poświęcona historii Uniwersytetu Bukareszteńskiego (założonego w 1864 r.), druga zaś, dość skromna, składająca się jedynie z fotografii i podpisów, przedstawiała dzieje nauki i techniki rumuńskiej od czasów najdawniejszych po współczesne.

Interesującą i bogatą wystawę starych druków naukowych, wydanych do 1700 r., a także w małym wymiarze publikacji kartograficznych i sztychów, zorganizowała ze swoich zasobów Biblioteka Centralna Rumuńskiej Akademii Nauk. Z poloników wystawiono m.in. wydanie bazylejskie dzieła Kopernika. Zwracał uwagę znakomity stan eksponowanych ksiąg.

Urządzono również międzynarodową wystawę publikacji z zakresu historii nauki i techniki, jakie ukazywały się w ostatnich latach w kilkunastu krajach europejskich, a także w Stanach Zjednoczonych, Syrii, Izraelu. Eksponowane wydawnictwa przesyłały do Bukaresztu placówki naukowe z tych państw, których delegacje uczestniczyły w obradach kongresowych. Wiele także zagranicznych firm wydawniczych, jak również poszczególnych redakcji czasopism z historii nauki, nadesłało przeróżne prospekty, reklamówki, katalogi, noty informacyjne itp. W wystawie tej wprawdzie przydzielono Polsce gablotę, ale znalazły się w niej jedynie dwie (!!!) książki o tematyce kopernikańskiej. Był to dział zdecydowanie najuboższy z prezentowanych; wywierał wprost żenujące wrażenie. Wysłane z Warszawy przez Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki w końcu lipca pocztą lotniczą paczki, zawierające kilkadziesiąt woluminów wydawnictw, nie dotarły do Bukaresztu i — siłą rzeczy — nie mogły być wystawione. Także nasze firmy wydawnicze, jak i instytucje polskie powołane do szerzenia polskiej kultury i nauki za granicą, nie wykorzystały nadarżającej się możliwości do zaprezentowania dość przecież znaczącego polskiego dorobku wydawniczego z zakresu historii nauki i techniki.

Tradycyjnie w czasie obrad Kongresu odbyło się wiele zebrań o charakterze organizacyjno-wyborczym. Do najważniejszych z nich należało Zgromadzenie Ogólne Sekcji Historii Nauki Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki. Dokonano na nim m.in. wyboru nowych władz w składzie: przewodniczący — Erwin N. Hiebert (Stany Zjednoczone); wiceprzewodniczący — Olaf Pedersen (Dania) i Eric G. Forbes (Wielka Brytania); sekretarz —

William Shea (Kanada); zastępca sekretarza — Hans Wussing (NRD); skarbnik — Julio Samsó (Hiszpania); członkowie — Stefan Balan (Rumunia) i B. V. Subbarayappa (India). Ustalono też, iż następny XVII Międzynarodowy Kongres Historii Nauki odbędzie się w Berkeley w Stanach Zjednoczonych (kandydował również Montreal).

Obradowało także Zgromadzenie Ogólne Międzynarodowej Akademii Historii Nauki. Wybrano nowego przewodniczącego Akademii, którym został długoletni sekretarz administracyjny — Mirko Grmek z Francji. Ogłoszono też dokonany wcześniej wybór dotychczasowego członka korespondenta — E. Olszewskiego z Polski — na członka rzeczywistego Akademii. Obecnie więc Polska ma w Akademii 4 członków rzeczywistych (B. Suchodolskiego, W. Voisé, H. Barycza i E. Olszewskiego) i kilku członków korespondentów (m.in. z Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN: P. Czartoryskiego i J. Dobrzyckiego).

Nowe władze wybrano również na Zgromadzeniu Ogólnym Komitetu Międzynarodowej Współpracy w Zakresie Historii Techniki (ICOHTEC-u). Przewodniczącym Zarządu Komitetu został Stefan Balan z Rumunii, a sekretarzem generalnym Robert A. Buchanan z Wielkiej Brytanii. W skład Zarządu weszli ponadto z Polski: Eugeniusz Olszewski i Bolesław Orłowski. Ustalono, że najbliższe sympozjum Komitetu, poświęcone źródłom do historii techniki, odbędzie się w Smolenicach na Słowacji w czerwcu 1982 r.

Na posiedzeniu plenarnym Międzynarodowej Rady Badań nad Polityką Naukową postanowiono, że we wrześniu 1982 r. odbędzie się w Pradze sympozjum: *Nauka, rozwój i cele społeczne*, a na przełomie lat 1982—1983 w Indiach — konferencja poświęcona roli nauk podstawowych dla krajów rozwijających się oraz Walne Zgromadzenie Rady. Wstępnie uzgodniono również, iż na następnym Kongresie Historii Nauki Rada zorganizuje sympozjum na temat: *Kolonializm a kraje rozwijające się. Przeszłość — teraźniejszość — przyszłość*.

Ponadto obradowały międzynarodowe komisje: Historii Nauk Geologicznych (omówiono m.in. stan przygotowania do sympozjum na temat dziejów kartografii geologicznej, jakie ma się odbyć w Budapeszcie w sierpniu 1982 r.); Historii Myśli Geograficznej (Komisja w najbliższych pracach będzie koncentrować uwagę głównie na problemie wpływów przyrodniczo-społecznych na rozwój myśli geograficznej); Historii Matematyki; Historii Fizyki Nowożytnej oraz Komisja Bibliograficzna. Na posiedzeniach trzech ostatnich Komisji złożono m.in. sprawozdania z ich działalności w ostatnich latach. W Komisji Bibliograficznej, zajmującej się głównie wymianą informacji naukowej oraz źródłami (przede wszystkim rękopiśmiennymi) do historii nauki, sugerowano między innymi poszerzenie tematyki przez bliższe zajęcie się dziejami nauki arabskiej oraz stworzenie drugiego ośrodka informacyjno-dokumentacyjnego, ściśle związanego z ośrodkiem paryskim, kierowanym przez T. D'Alverny. Ośrodek taki ma powstać w Harvardzie pod kierunkiem Johna Murdocha. Na zebraniu Komisji Nauczania Historii Nauki na wniosek delegatów z Czechosłowacji wybrano członkiem tej Komisji nieobecna na Kongresie J. Stasiewicz-Jasiukową.

XVI Międzynarodowemu Kongresowi Historii Nauki nadano w Rumunii wysoką rangę. Gospodarze zdołali Kongres odpowiednio i w szerokiej skali rozpropagować, i to nie tylko w środowisku uczonych rumuńskich, ale również w szerszych warstwach społeczeństwa. Z okazji Kongresu wydano wiele publikacji naukowych, głównie z zakresu historii nauki i techniki w Rumunii, oraz druków informacyjnych. Imprezie tej poświęcono wiele miejsca w prasie, radio i telewizji. Poczta rumuńska wydała znaczek przedstawiający przechowywaną w bukaresztańskim Muzeum Historycznym rzeźbę neolityczną przyjętą jako emblemat kongresowy.

Osiemnastoosobowa grupa polska — jak już w wielu miejscach niniejszego sprawozdania zaznaczyliśmy — wzięła aktywny udział w obradach kongresowych, przedstawiając w sumie 19 komunikatów bądź referatów; poszczególni członkowie grupy uczestniczyli również w dyskusjach oraz w imprezach towarzyszących Kongresowi, a także pełniąc funkcje przewodniczących i współprzewodniczących obrad kilku sympozjów (E. Olszewski, I. Malecki, J. Dobrzycki, J. Miąso). Wreszcie dyskusje kulturalne i spotkania prywatne pozwoliły wielu uczestnikom

Kongresu na wymianę zdań, nieraz cenniejszą niż na salach obrad, na nawiązanie nowych kontaktów naukowych i odświeżenie starych⁴.

Jerzy Różewicz
(Warszawa)

IX SYMPOZJUM ICOHTEC-u, BUKARESZT 31 VIII—1 IX 1981

Podczas XVI Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki w Bukareszcie odbyło się w dniach 31 sierpnia — 1 września 1981 r. IX sympozjum ICOHTEC-u (Komitetu Międzynarodowej Współpracy w Zakresie Historii Techniki) pod hasłem „Technika a humanizm i pokój — aspekty historyczne”. Referat pod tym tytułem, niejako programowy, przygotował sekretarz generalny ICOHTEC-u John W. Abrams (Kanada); referat ten został odczytany na otwarciu sympozjum, choć autor jego zmarł na parę miesięcy przed Kongresem. Inne natomiast referaty i komunikaty autorów nieobecnych nie były prezentowane; wśród nich znalazł się komunikat Alfreda Wiślickiego *Zmiana roli człowieka w systemie człowiek-maszyna*. Tematyka sympozjum sprzyjała różnorodnym podejściom: od zdecydowanie ogólnikowych do bardziej szczegółowych, dotyczących m.in. wpływu rozwoju poszczególnych dziedzin techniki na niektóre elementy postępu społeczno-politycznego. Z reguły jednak wystąpienia były mało konkretne, choć niektóre niewątpliwie interesujące, a nawet błyskotliwe. W części referatów poświęcono sporo uwagi przyszłości, czyli przewidywaniu rezultatów spodziewanego rozwoju techniki. Wiele z nich było silnie zabarwionych ideologicznie.

Na tle tego obrazu wyróżniał się dużym ładunkiem informacyjnym referat Roberta A. Buchanana z Wielkiej Brytanii o rozwoju stowarzyszeń inżynierskich w rozmaitych krajach. Warto też wspomnieć o ciekawym, choć z pewnością zbyt ogólnym, wystąpieniu Melvina Kranzberga ze Stanów Zjednoczonych *Technika a sztuka*. Tylko jeden członek polskiej delegacji wystąpił na sympozjum: Eugeniusz Olszewski w referacie *Technika a praca człowieka w krajach socjalistycznych* zajął się nadziejami na humanizację pracy wiązanymi z automatyzacją.

W Bukareszcie odbyła się również (2 września) sesja Zgromadzenia Ogólnego ICOHTEC-u. W związku z nadesłaną rezygnacją nieobecnego na Kongresie Carla Maccaniego (Włochy), dokonano wyboru nowego prezesa Komitetu — został nim Stefan Balan z Rumunii. Nowym Sekretarzem generalnym został wymieniony wyżej R. A. Buchanan, a jego zastępcą Luboš Nový (Czechosłowacja). Nowym wiceprezesem (po śmierci Siemiona Szuchardina w 1980 r.) został Jurij Woronkow (ZSRR), drugim zaś wiceprezesem pozostał M. Kranzberg (tradycyjnie przedstawiciele obu „supermocarstw” obsadzają stanowiska wiceprezesów ICOHTEC-u, nie aspirując do prezesury). Polacy utrzymali dwa miejsca w Zarządzie Komitetu — obok współzałożyciela i byłego prezesa — E. Olszewskiego — drugie miejsce zajął (wobec rezygnacji nadesłanej przez nieobecną w Bukareszcie Irenę Pietrzak-Pawłowską) Bolesław Orłowski.

Ustalono, że następane sympozjum ICOHTEC-u, poświęcone źródłom do historii techniki, odbędzie się w Smolenicach w Słowacji w czerwcu 1982 roku. Bliskość miejsca sympozjum umożliwi udział większej delegacji polskiej. Dalsze sympozja mają być zorganizowane: w 1984 r. w Hamburgu i w 1985 r. w Berkeley, gdzie zbierze się XVII Międzynarodowy Kongres Historii Nauki.

Bolesław Orłowski
(Warszawa)

⁴ Niniejsze sprawozdanie opracowane zostało na podstawie relacji cząstkowych członków grupy polskiej, spostrzeżeń niżej podpisanego oraz następujących wydawnictw kongresowych: *The 16th International Congress of the History of Science. General Programme*, ss. 12; *The 16th International Congress of the History of Science. Scientific Programme*, ss. 97; *The 16th International Congress of the History of Science. List of Participants*, ss. 38; *Proceedings of the 16th International Congress of the History of Science* (t. 1—4), ss. 535 + 625 + 512 + 364.